

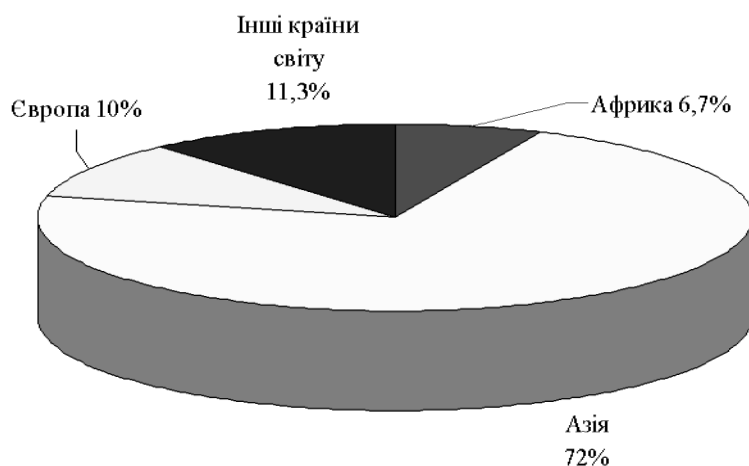
СТАН І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ОВОЧІВНИЦТВА

В. В. Хареба, доктор сільськогосподарських наук
О. В. Хареба, В. А. Фурман, кандидати сільськогосподарських наук
О. В. Хареба, здобувач

Вивчено умови формування ринку овочевої та баштанної продукції в Україні. Наведено проблеми та стратегію розвитку галузі до 2015 року.

Овочівництво, ринок, прогноз, виробництво, проблеми, конкурентоспроможність, стратегія.

Досвід останніх років свідчить, що овочівництво – це ефективна галузь сільського господарства за умови застосування новітніх технологій та правильного підходу. За інформацією FAO stat (рис. 1) світове виробництво овочів становить 976,7 млн т. Лідерами виробництва є: Китай (48,8 %), Індія (9,6 %), США (3,7 %), Італія (1,4 %), Росія (1,37 %), Іспанія (1,3 %), Україна (1 %) та Бразилія (1 %).

Рис. 1. Світове виробництво овочів

Мета дослідження – визначити стратегічні напрями розвитку галузі овочівництва в Україні.

Результати дослідження та їх аналіз. Протягом останніх трьох років в Україні середньорічне виробництво овочів і баштанних культур в усіх категоріях господарств складало 8382,8 тис. т. Враховуючи незабезпеченість населення овочами, у 2015 р. [2, 5] планується збільшити валовий збір в 1,3 раз за рахунок підвищення врожайності в 1,3 раз (табл. 1). Також планується збільшити валовий збір овочів закритого ґрунту в 1,4 раз та продовольчих баштанних у 1,2.

* Науковий керівник – доктор сільськогосподарських наук, професор, член-кориспонтент НААН В.В. Хареба.

1. Виробництво овоче-баштаних культур в Україні (усі категорії господарств)

Показник	середнє за 2009—2011 рр.			2015 р. (прогноз)		
	зібрана площа, тис. га	валовий збір, тис. т	урожайність, т/га	зібрана площа, тис. га	валовий збір, тис. т	урожайність, т/га
Овочі відкритого ґрунту	473,1	8382,8	17,7	452,2	10524,1	23,3
Овочі закритого ґрунту	3,0	382,7	12,8*	3,1	519,1	16,8*
Продовольчі баштанні	81,8	704,8	8,6	79,8	856,8	10,7

У цілому показник забезпеченості норми споживання овочевої й баштаної продукції в державі задовольняється на 9/10 і лише в 2011 р. на 101,1 % (162,8 кг) та становить 143,5 кг на одну особу за 161 кг за медично-обґрунтованими нормами. Такий рівень забезпеченості пояснюється низькою товарністю та недостатньо розвинутою інфраструктурою.

Зростання обсягів виробництва овочів не забезпечується за рахунок інтенсифікації галузі, оскільки виробництво на сьогодні переважно сконцентроване в господарствах населення й має екстенсивний характер. Дрібнотоварне виробництво характеризується недостатніми темпами впровадження інноваційних розробок. У 2011 р. відмічена позитивна тенденція щодо збільшення ролі суспільного сектору й зменшення частки підсобних господарств населення (табл. 2).

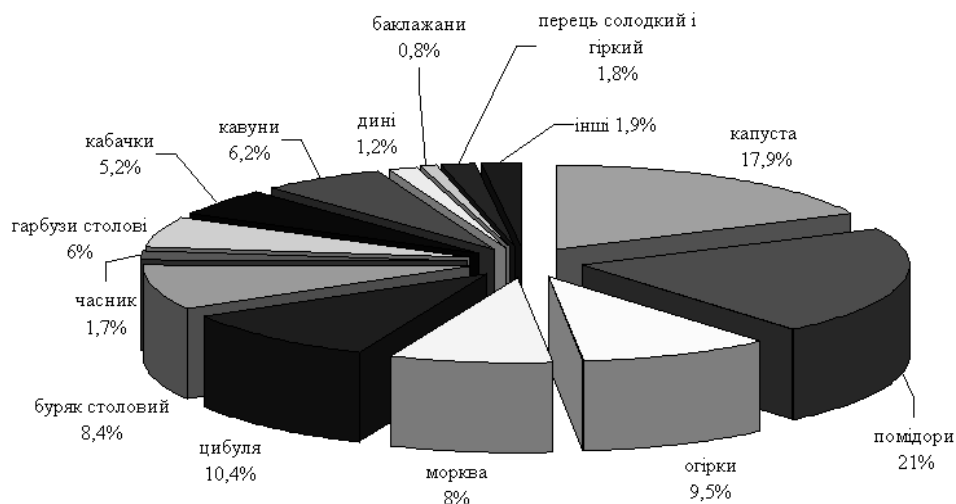
2. Виробництво овочів і баштаних культур в Україні, тис. т

Показник	Рік				
	2008	2009	2010	2011	2012*
Усі категорії господарств	8489	8976	8873	10562,0	8598,6
У тому числі:					
сільськогосподарські підприємства	1181	1207	1038	1609,1	1249,8
господарства населення	7308	7769	7835	8952,9	7348,8
Питома вага господарств населення в усіх категоріях господарств	86,1	86,6	88,3	84,8	85,5

*прогноз

Структура виробництва овочевих і баштаних культур за 2009–2011 рр. представлена на рис. 2, з якого видно, що найбільшу частку займають помідори (21 %), капуста (17,9 %), цибуля (10,4 %) та огірки (9,5 %).

Проблемними питаннями розвитку є трудомісткість галузі (70 % затрат – ручна праця), традиційно низький рівень механізації, особливо з догляду за посівами та збору врожаю, відсутність спеціалізованої високопродуктивної техніки, недостатня забезпеченість галузі засобами захисту (лише 70–80 % до потреби). Внесення органічних добрив зменшилося з 17 т/га у 1990 р. до 0,9 т/га у 2011 р., а мінеральних – у 3 рази.

Рис. 2. Структура виробництва овочевих і баштанних культур у всіх категоріях господарств (середнє за 2009–2011 рр.)

Овочі вирощуються на невеликих площах (30–50 га), що не забезпечує економічно-обґрунтованих технологій, тому з 2000 р. повна собівартість центнера овочів зросла в 4,3 раз (ціна реалізації за цей період підвищилась у 3,4 раз). Дефіцит обігових коштів складає 8 800 грн/га, за фактичних витрат – 18 650 грн/га. Овочева продукція вирощена у спорудах закритого ґрунту із-за високої вартості енергоносіїв є дорогою й не конкурентоздатною на ринку. Галузь потребує будівництва сучасних сховищ для зберігання на 1,8–2,0 млн т, нового обладнання для доробки й аналізу якості продукції, а також оновлення системи зрошення. Неефективною залишається ланка «виробництво → закупівля → реалізація → споживач». Низка «виробник → оптовик → роздрібний продавець → споживач» перевантажена великою кількістю посередників, що значно підвищує ціни на овочі. Доходи посередників більші в 1,5–2 рази віж виробників. У країні, на жаль, повільно створюється мережа оптових ринків. Відсутня ефективна система просування продукції до споживача.

Щорічно в Україні вирощується на людину до 163 кг (до 450 г на людину за добу), проте використовується – 100–110 кг (до 270–300 г на людину за добу). Частина (37–42 %) втрачається під час збирання, доробки, зберігання, логістики та маркетингу. У структурі родинного бюджету українці витрачають лише 6 % на овочі і 2 % – на картоплю із загальної суми на харчові продукти. Це 70–114 грн на людину в місяць. Отже, внутрішній ринок овочів обмежений фінансовою бідністю української родини, що також стримує розвиток галузі овочівництва.

Аналіз балансу овочів і баштанних культур дозволяє прогнозувати в 2012/2013 маркетинговому році (МР) загальну пропозицію 8,91 млн т продукції та 9,16 млн т загального попиту [1, 3]. Дефіцит пропозиції буде покриватися за рахунок імпорту 320 тис. т овочів і баштанних культур (табл. 3).

За валового збору 8,59 млн т овочів і баштанних культур у 2012/2013 МР (у т. ч. 6,62 млн т – у господарствах населення) внутрішній попит прогнозується близько 8,9 млн т. У т. ч. населенням буде спожито 6,58 млн т, на корм худобі – 1,32 млн т, насіння – 128 тис. т, втрати – 850 тис. т. На експорт надійде 290 тис. т овочевої продукції та баштанних культур.

3. Баланс овочів і баштанних культур, тис. т

Стаття балансу	2010/11 МР	2011/12 МР (попередні)	2012/13 МР (прогноз)
Загальна пропозиція	9184	10847	8910
Виробництво (валовий збір)	8873	10562	8590
у т.ч. господарствах населення	6923	8038	6620
Імпорт	311	285	320
Загальний попит	9206	10333	9168
Внутрішній попит	8871	10030	8878
Продовольство	6581	7440	6580
На корм худобі	1337	1473	1320
Насіння	118	126	128
Втрати	835	991	850
Експорт	335	303	290
Залишок на кінець року	-22	514	-258
Споживання у розрахунку на 1 особу, кг	143,5	162,8	144,6

Проблемним питанням галузі залишається виробництво в достатній кількості якісного насіння овочевих і баштанних культур. До Реєстру сортів рослин придатних для поширення в Україні на 2012 рік включено 2049 сортів і гібридів овочевих, баштанних і пряно-ароматичних культур, з них овочевих – 1694, баштанних – 216, пряно-ароматичних – 139. Кількість сортів і гібридів вітчизняної селекції становить 707 шт., або 37 %. Що стосується іноземної селекції, кількість сортів і гібридів – 1203 шт., що складає 63 %.

Господарства всіх категорій власності необхідно забезпечувати високоякісним насінням, обсяги виробництва якого повинні досягти 3 тис. т (за даними ІОБ фактично в 2011 році вироблено 1,99 тис. т). При цьому площа товарних посівів овочевих культур має становити 395,3 тис. га, а баштанних – 134 тис. га (табл. 4). Забезпечення господарств високоякісним насінням є однією з основних передумов підвищення продуктивності овочевих і баштанних культур, досягнення високої ефективності галузі та конкурентоспроможності вітчизняної продукції як на внутрішньому, так і на міжнародних ринках.

Стратегія розвитку галузі овочівництва до 2015 року [3, 4] буде зорієнтована за двома основними напрямками:

1) виробництво овочевої продукції у великотоварних господарствах для переробних підприємств за індустріальними технологіями із застосуванням сучасних інтенсивних способів і прийомів вирощування (зрошення, удобрення, захист від хвороб та шкідників, комплекс машин з догляду, збирання та доробки урожаю, сховищ із регульованими режимами зберігання). Таке виробництво переважно сконцентовано на півдні України (Херсонська, Миколаївська, Одеська, Південна частина Донецької, Запорізької й Кіровоградської областей). На сьогодні частка у валовому виробництві овочевої продукції таких великотоварних господарств у межах України становить 14–16 %. До 2015 року виробництво овочів у цих господарствах планується збільшити до 30 %, що становитиме 3,5 млн т;

4. Потреба насіння основних овочевих культур

Культура	Площа товарних посівів, тис. га	Потреба насіння		
		Репродукційне із страхфондом 10 %, т	Елітне із страхфондом 50 %,т	Оригінальне із страхфондом 100 %, т
Капуста білоголова	71	78,1	0,3	0,006
Помідор	82	90,2	1,4	0,541
Огірок	50	330,0	19,8	3,168
Морква	45	396,0	7,9	0,845
Буряк столовий	41	631,4	13,3	1,485
Цибуля ріпчаста	60	594,0	26,7	6,415
Перець солодкий	16	17,6	0,3	0,011
Баклажан	7	7,7	0,1	0,005
Редиска	23,3	358,8	12,6	1,172
Разом овочевих культур	395,3	2503,8	82,3	13,160
Кавун	62,08	204,9	9,2	1,106
Диня	19,81	65,4	2,9	0,353
Гарбуз	24,78	109,0	3,3	0,262
Кабачок, патисон	27,33	90,2	2,7	0,217
Разом баштанних культур	134	469,5	18,1	1,937
ВСЬОГО	529,3	2973,3	100,4	15,098

2) виробництво овочевої продукції в господарствах населення з переходом до 2015 року від безсистемного ведення галузі до кооперативної моделі розвитку на базі створення цехів із виробництва та переробки продукції, заготівельних пунктів та транспортної інфраструктури.

Такий спосіб виробництва продукції овочівництва в господарствах населення сьогодні охоплює всі ґрунтово-кліматичні зони й у цілому в Україні становить 84–86 % (Степ 75–80, Лісостеп – 85–90, Полісся – 90–95 %).

До 2015 року частка господарств населення в загальному виробництві овочевої продукції зменшиться до 70–75 %, при цьому за рахунок кооперативної моделі розвитку зменшиться собівартість продукції й підвищиться її якість. Загальний обсяг виробництва за цим сектором залишиться значним і складатиме 6,5–7,5 млн т.

Висновки. З метою нарощування обсягів виробництва овочево-баштанної продукції у 2015 році до 12 млн т у рік і забезпечення споживання її населенням України згідно з рекомендованими раціональними нормами (161 кг у рік на одну людину, у т. ч. овочів – 134 кг, баштанних – 27 кг) і збільшення обсягів експорту овочевої та баштанної продукції до 1,2–2,0 млн т у рік необхідно:

1) створити правові, фінансові, організаційні умови ефективного функціонування цілісного механізму виробництва, переробки, зберігання, збуту якісної овочевої продукції;

2) розробити, удосконалити та впровадити зональні ресурсозберігаючі, еколого-безпечні технології вирощування нових високоврожайних, високоякісних вітчизняних гібридів та сортів овочевих культур;

3) забезпечити інноваційно-інвестиційний розвиток ринкової інфраструктури (будівництво та модернізація споруд закритого ґрунту, сучасних овочесховищ, переробних підприємств, оптових ринків та підприємств з післязбиральної доробки овочевої й баштаної продукції).

Список літератури

1. Галузева Програма «Овочі України – 2015» / С. І. Корнієнко, В. А. Кравченко, В. В. Хареба та ін. – Х. : Плетяда, 2012. – 56 с.
2. Концепція виробництва овочево-баштаної продукції в Україні на період до 2015 року / М. Д. Безуглий, А. С. Заришняк, В. В. Хареба та ін. – Х. : ННЦ «ІГА ім. О.Н. Соколовського», 2012. – Вид. «Міськдрук». – 28 с.
3. Стан і перспективи виробництва овочевої та баштаної продукції в Україні / О. А. Демидов, О. О. Іващенко, В. В. Хареба та ін. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 72 с.
4. Хареба В. В. Стан і стратегія розвитку галузі овочівництва в Україні / В. В. Хареба // Тези науково-практичної конференції «Сучасне овочівництво: освіта, наука та інновації». – К., 2012. – С. 32–34.
5. Хареба О. В. Виробництво овочевої продукції у закритому ґрунті / О. В. Хареба // Тези науково-практичної конференції «Сучасне овочівництво: освіта, наука та інновації». – К., 2012. – С. 34–36.

Изучено условия формирования рынка овощной и бахчевой продукции в Украине. Представлено проблемы и стратегию развития отрасли до 2015 года.

Овощеводство, рынок, прогноз, производство, проблемы, конкурентоспособность, стратегия.

Studied conditions of formation of market vegetable and bastanny products in Ukraine. The problems and strategy of development for the period till 2015.

Vegetable growing, market, prediction, production problems, the competitiveness strategy.